

A RÓMAI MAGYAR TÖRTÉNETI INTÉZET 1914–1915-BEN (VÁRI REZSŐ TITKÁR JELENTÉSEI)

TUSOR PÉTER

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Történettudományi Intézet

Fraknói Vilmos 1910. augusztus 20-án emlékirattal fordult a püspöki karhoz a római Szent István Történeti és Egyházművészeti Intézet megalapítása ügyében. Bezárt, bérbeadott római villája és tengődő művészháza jövőjét kívánta biztosítani eredeti rendeltetésükkel összhangban. Álma egyházi bevételekből épített, elegáns római ingatlanokban a püspöki kar által igazgatott, képzési és kutatási feladatokat ellátó történeti intézet volt, bentlakó egyházi és külső világi tagokkal, mely egy másik, három alkotót befogadó (egyház)művészeti részleggel egészült ki. A szentjobbi apátság inkorporálása e célra és a Fraknói által alapítványként letett tőkeösszeg kamatai stabil fenntartást és működtetést biztosítottak volna. Az álom nem valósult meg. Hosszú, mind feszültebb tárgyalások után az ügyben hozott püspökkari záródöntés (1913. november 7.) mindössze a megyéspüspökök által tetszés és alkalom szerint kiküldött és a német nemzeti kollégiumokban elhelyezett pap-ösztöndíjasokra korlátozódott. Az esetenkénti finanszírozást az egyes ordináriusok egyéni belátására bízták.¹

A püspöki karral, mindenekelőtt a szentjobbi apátság okán leginkább illetékes nagyváradi püspökkel, gróf Széchényi Miklóssal folytatott tárgyalások fordulópontján, 1912. január 20-án Fraknói kénytelen volt visszavonni eredeti felajánlásait. A 150 000 korona alapítványi tőkét a Szent István Társulatnak (SZIT) és az MTA-nak adományozta.

---

*Kalmár tanár úrral 1997 őszén egy időben tartózkodtunk Rómában, én magyar–olasz államközi ösztöndíjjal a Via Giulián laktam, és az Amerikai Akadémián a Giannicolón. A több hónapos időszakból két emlék: a nagyon hosszú, tanulságos beszélgetés a Chiesa dei Fiorentini előtt a magyar történetésztársadalom „belviszonyairól”; illetve a közös kirándulás kis piros Peugeot-mon Viterbóba és Caprarolába. A Farnese-kastélyt ekkor csak kívülről láthattuk. Emlékkönyvbeli írásom témaválasztását ezek az emlékek és a vatikáni levéltárban töltött, rég tovatúnt őszi napok hangulata inspirálta. Jelen dolgozat készült a PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoportban, a CPH támogatásával.

¹Lajos PÁSZTOR: *L'Istituto Storico Ungherese a Roma e il vescovo Vilmos Fraknói*, *Archivio della Società Romana di Storia Patria* 100. 1977, 143–166., CSORBA László: A Római Magyar Történeti Intézet megalapítása és első évei (1895–1922). In: *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*. (Szerk.): CSORBA László. Budapest 1998, 7–18., TUSOR Péter: *Fraknói Vilmos és a püspöki kar. Küzdelem a római történeti, művészeti és egyházi intézet megalapításáért (1910–1913)*. Budapest – Róma 2026 (Collectanea Vaticana Hungariae [CVH] I/27., Fraknói Műhelyelőadások 3), s.a.

Római villáját szintén az Akadémiának ajánlotta fel.² A felajánlás időközben úgy módosult, hogy az értékes római ingatlan a magyar államé lesz, az Akadémia pedig az intézet működését fogja igazgatni. Fraknoi végül 1913. január 22-re datálva írta meg elhíresült levelét Zichy János kultuszminiszternek római villája adományozásáról a magyar állam javára egyedül és kizárólag történeti intézet céljaira, és nem rendeltésszerű használata esetén átadásáról az MTA és a SzIT számára.³

A római villaépületben létesülő állami-akadémiai történeti intézet alapítási folyamata gyors, látványos és eredményes volt. Az 1913. évi állami költségvetésbe már 1912 novemberében beiktatták évi 20 000 koronával a római intézetet, melyhez hozzájött még Fraknoi 100 000 + 50 000 alapítványi tőkéjének a SzIT és az MTA által adományozandó, ösztöndíjakul szolgáló éves hozama. Az Akadémián belül felállt a Római Történeti Intézet Bizottsága. A grémium 1913. január 27-ére elfogadta az új intézet alapszabályzatát, majd megindult a Fraknoi-villa állami tulajdonba vételének bürokratikus ügymenete. Tekintve a párhuzamos magyar és olasz, többszörös közjegyzői, ügyvédi, konzuli és minisztériumi ügyintézés összetettségét, az állami tulajdonjog bejegyzésének dátuma: 1913. október 5. kifejezetten rekordidőnek mondható.⁴

Ezt követően decemberre Fraknoi, Áldásy Antal és Fejérpataky László révén elkészült az MTA Római Történeti Intézet Bizottságának alapos ügyrendje,⁵ 1914. márciusra

²CVH I/27.

³Az s. k. levél kiadva: TUSOR Péter: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*. Budapest – Róma 2004 (CVH I/1exc.), cxi–cxli., valamint a bővített 2. kiadásban: *Monumenta és Collectena. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021)*. Budapest – Róma 2022 (CVH I/20), 140–141. s a kötet elején, a címnegyed után hasonmásban is (az alábbiakban már csak e kiadást idézem). A Római Magyar Intézet „Fraknoi Vilmos” Történeti Osztályának 1940-es, új szervezeti szabályzata szerint „a Fraknoi-villa netaláni eladása esetén – amelyről a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz – a miniszter a vételárat a M. Tud. Akadémia pénztárába utalja”. *Akadémiái Értesítő* (AÉ) 50 (1940) 383–385. – A vatikáni magyar történeti alapkutatások kezdeteire a korábbi eredmények összefoglalásával és új keletű problémamegoldással: TUSOR Péter: *Magyar történetkutatás európai relációban. Fraknoi Vilmos és római „magyar történeti iskolája” (1882–1905)*. In: *Fraknoi Emlékkönyv. Fraknoi Vilmos (1843–1924) püspök, történész a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának emlékezete. Halálának 100. évfordulóján*. (Szerk.): TUSOR Péter/KANÁSZ Viktor. Budapest – Róma 2024 (CVH I/24), 415–444., TUSOR Péter: *Fraknoi, Haynald, Ipolyi és a Monumenta Vaticana [Hungariae]. Egy historiográfiai diskurzus (2004–2024) tanulságai*. Budapest – Róma 2024 (CVH III/2., Fraknoi Műhelyelőadások 2).

⁴Az ajándékozási szerződés fogalmazványa: TUSOR (2022), 141–143. A magyar állam tulajdonjoga földhivatali bejegyzésre szolgáló, eredeti hiteles közjegyzői példány újonnan publikálva: Péter TUSOR: *Vilmos Fraknoi's Heritage in Rome. The Hungarian Historical Research in the Vatican*. Viterbo 2024 (Storia d'Ungheria – History of Hungary 1), 136–148.

⁵Fejérpataky László s.k. levele Berzeviczy Alberthez, Budapest, 1913. december 13. Magyar Tudományos Akadémia (MTA), Könyvtár és Információs Központ (KIK), Kézirattár, K 1224/10. – Berzeviczy az MTA elnöki és politikus ténykedése közben, a dualizmus funkcionális feszültségei közepett is képes volt az érdemi és innovatív tudományszervezésre: „Engedd meg, Kegyelmes Uram, hogy a delegáció plénumában tartott fényes beszédedért igaz szerencsekívánataimat tolmácsoljam, a Rakovszky István

pedig a házirend is. Az 1914. január 10-én kinevezett intézeti titkár, a klasszikus filológus Vári Rezső Rómába utazott, hogy az 1914. október 1-jére tervezett intézeti nyitást a helyszínen előkészítse. Berzeviczy Albert, az MTA és egyúttal az akadémiai római Bizottság elnöke a tavasz folyamán személyesen győződött meg az Örök Városban az intézet alapításának állásáról.⁶ Az Akadémia elkötelezettsége a római tudományosság, a vatikáni kutatások iránt több mint figyelemreméltó.⁷

Május–júniusban már az ősszel kiküldendő ösztöndíjasokat is kiválasztották. A névsor rangos. A későbbi igazgató, művészettörténész Gerevich Tibor a Forster–Scitovszky-ösztöndíjjal, a (jog)történész Eckhart Ferenc, a Corvina-kutató Fögel József és a történész, polonista Divéky Adorján, továbbá a klasszikus filológus Moravcsik Gyula az intézet belső ösztöndíjával, valamint Angyal Dávid az MTA, a nagyváradi egyházmegyes Ferdényi Kálmán pedig a SzIT Fraknoi-ösztöndíjával mehetett volna a Fraknoi-villába.⁸

A kutatások kontinuitását a Vatikáni Magyar Okirattár, a Fraknoi-féle magánintézet 1882–1905 közötti időszakával az akadémiai római Bizottság történész tagjai Fraknoi vezetésével azon „*másolatokat és jegyzeteket*” alapján igyekeztek megteremteni, melyek „*részben a Monumenta Vaticana részére készültek, azok tulajdonát képezik, de a Bizottság rendelkezésére állanak, részben pedig a Fraknoi Vilmos püspök és mások által Rómában végzett kutatások eredményeit foglalják magukban*”.⁹

Egyéni munkája mellett intézeti feladatként Eckhartnak, aki „*épp a pápai diplomatikával foglalkozott behatóbban*”, a 14. századi, már kiadásra előkészített szupplikációk összeolvasását és jegyzetelését kellett volna elvégeznie, továbbá kiegészítenie egyéb dokumentumokkal. A módszeres forráskutatást 1417-tel, V. Márton pontifikátusával tervezték kezdeni. A vatikáni levéltár teljes magyar anyagát fel kívánták tárni a 15.

---

részéről ért méltatlan támadásért pedig, melyet oly kitűnően utasítottál vissza, felháborodásomnak adjak kifejezést” – olvashatjuk még Fejérfpataky levelében.

⁶ Erre és a bekezdésben foglaltakra részletesebben, további adatokkal, hivatkozásokkal: Tumor (2022), 49–53., UJVÁRY GÁBOR: „Iskola” a határon túl. A Római Magyar Intézet története 1912–1945. In: *Levéltári Szemle* 45/4 (1995) 7., Berzeviczy útjára a következő jegyzet, illetve *Pesti Napló* 64/11 (1913), 8.

⁷ Ennek az elkötelezettségnek további jele a vatikáni apostoli könyvtár prefektusa, a jezsuita Franz Ehrle (1845–1934) tiszteleti tagsága. Középkortörténeti (XXII. János pontifikátusa, konciliarizmus időszaka), könyvtártudományi és állományvédelmi (Codices e Vaticanis selecti phototypice impressi) munkássága okán három, a Vatikánban jártas akadémikus Fejérfpataky, Kollányi Ferenc és Áldásy Antal ajánlotta. („*Ehrle Ferencz történetirő Rómában*”). Igaz, ugyanekkor Veress Endre nem került be a II. osztály B alsztyályába, hiába ajánlotta vatikáni kutatásaira is hivatkozva őt Karácsonyi János és Márki Sándor. A mellőzés okát mi leginkább abban látjuk, hogy megvalósult és tervezett forráskiadásai részletes taglalása mellett az ajánlás nagyon kevés feldolgozást tudott megemlíteni. Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1913 (Kézirat gyanánt), Budapest 1913, 19–24; AÉ 24 (1913), 332. Lásd még KRUPPA Tamás: Erdély Rómában. Veress Endre vatikáni kutatásai – Egy szabálytalan pályáiv buktatói és tanulságai. In: Tumor/Kanász, Budapest – Róma: 2024 (CVH I/24), 609–656., 628–629.

⁸ AÉ 25 (1914) 474; Tumor (2022), 148–150. Az Akadémia és a SzIT ösztöndíjainak tőkétjét a Fraknoi által 1912. január 22-én adományozott 150 000 korona biztosította.

⁹ Tumor (2022), 149.

századból. Saját vizsgálataik mellett „*e munkával Dr. Divéky Adorján és Dr. Fögel József volnának megbízandók, kik mindketten a XV. század történetével részletesebben foglalkoztak. Azt, hogy a kettő közül melyik hol kezdje meg a kutatást, a kettővel történt közös megállapodás fogná megállapítani*” – olvashatjuk az Akadémia római történeti intézeti bizottsági ülésének 1914. május 18-ai jegyzőkönyvében. Emellett mindhárom ösztöndíjas közös feladatul kapta, hogy XXII. János pontifikátusának kezdetétől, 1316-tól vizsgálja át a korábban teljesen még fel nem tárt vatikáni fondokat, kiváltképpen az úgynevezett Instrumenta Miscellaneát. „*Mely munkában az említett jegyzetek támpontul és útbaigazításul fognak szolgálhatni*” – szögezték le az akadémikusok nyilvánvalón Fraknoi intenciói szerint. A már 1902-től akadémiai levelező tag Angyal Dávid Bethlen Gábor fejedelem korszakára kívánt adatokat gyűjteni a Vatikánban, Gerevich pedig többek között itáliai barokk festőkre vonatkozó levéltári források tanulmányozását tervezte. Archeológus ösztöndíjast nem sikerült találni, a később magának pannóniai ásatásaival nevet szerző (Járdányi) Paulovics István jelentkezését fiatal kora miatt nem fogadták el 1914. május 18-ai ülésükön az MTA római Bizottságának akadémikusai.¹⁰

Két hónapra rá Ausztria–Magyarország hadat üzent Szerbiának, egy év múlva, 1915. május 23-án pedig Olaszország tette ugyanezt a monarchiával. Az ösztöndíjasok nem utaztak ki, a vatikáni kutatások és velük a Monumenta Vaticana Hungariae kötetei nem folytatódtak. A 14. századi szupplikációk szinte nyomdakész kézírata máig hasznosításra vár,¹¹ az Instrumenta Miscellanea magyar szempontú repertorizálása pedig épp mostanság veszi kezdetét az Archivum Arcisszal egyetemben.¹²

Arról, hogy az iménti szép tervek helyett végül mi lett a történelem megismerhető valósága, az alábbi két dokumentum számol be. Kiderül belőlük, hogy az RMTI – melynek költségvetése részlegesen a háború alatt is biztosítva volt¹³ – voltaképpen

¹⁰ Uo., 148–150. Hasonló indokkal a művészettörténész Wilde Jánossal egyetemben Moravcsik Gyulát is elutasították, ő végül Láng Nándor visszalépése miatt került be az először kiküldendők közé. Részletes beszámoló az MTA RMTI Bizottság 1914. évi üléseiről (március 18.; május 18.; június 20.; szeptember 25.; december 8.): a tervezett kutatási programról és döntésekről: AÉ 26 (1915) 279–281.

¹¹ A Monumenta Vaticana említett gyűjtése a múzeumi törzsszennyel egyetemben az idők során az országos levéltárba került. A szóban forgó, gyakorlatilag nyomdakész szupplikációs kötetek: [Supplicationes ad Clementem VI papam] és Supplicationes ad Innocentium VI papam Korábbi jelzete: Az 1526 utáni Gyűjtemény (R 57), 3/b-c tétel. Vö. Tusor (2022), 118–123. Az anyag belső struktúráját megőrző, újabb keletű lelőhelye: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Fraknoi Vilmos történész hagyatéka (P 2266), 3/b-c tétel. Az anyag azonban nem Fraknoi személyes hagyatéka, hanem meghatározóan a Vatikáni Magyar Okirattár Bizottság által finanszírozott kutatások fentebb említett és vezérfonalul szolgáló gyűjtését tartalmazza. A korábbi, megszüntetett levéltári címadás nevezhető helyesnek: „*Fraknoi Vilmos, a Monumenta Vaticana Bizottság és a Római Magyar Történeti Intézet (1880–1906)*”.

¹² A Fraknoi Kutatócsoportban Nemes Gábor irányításával a feladatot Högye Attila pázmányos MA-hallgató, CPH-ösztöndíjas végzi.

¹³ AÉ 26 (1915) 281.

Budapesten kezdte meg működését. Az intézeti titkár Vári Rezsőnek köszönhetően a működés középpontjába a klasszika-filológia és a bizantinológia került. Ez az irány az RMTI kerek egy évtizedet késő, 1924-es római megnyitása után szintén jelentős maradt.¹⁴ Az 1914. májusban megfogalmazott vatikáni kutatási tervekből végül egyedül a 15. századi projekt valósult meg valamelyest, és jutott el 1455-ig Lukcsics Pálnak köszönhetően.¹⁵

¹⁴ Ennek negatív hatásaira a vatikáni feltáró kutatások vonatkozásában: Tusor (2022), 76–77, 287. j. Az intézeti titkári pozícióját végül egészen 1923-ig megatartó Vári leváltásának nehézkes folyamatára: uo., 54, 177. j. A Fraknoi-villa visszaszerzésének nehézségeire uo., 176. j.

¹⁵ XV. századi pápák oklevelei. I: V. Márton pápa (1417–1431). II: IV. Jenő pápa (1431–1447). V. Miklós pápa (1447–1455). (Kiad.): LUKCSICS Pál. Budapest 1931–1938 (Monumenta Hungariae Italica 1–2). A római történeti intézet kezdeti munkálataira, bennük Lukcsics kutatásaira lásd Gerevich Tibor terjedelmes jelentését az RTMI 1924. és 1925/26. évi pezső és sokoldalú működéséről, melynek azonban Lukcsics (és majd Artner Edgár) gyűjtését leszámítva publikációkban megnyilvánuló maradandó eredményei sajnos nem igazán lettek. MTA KIK Kézirattár, K 1224/158 és K 1224/167 és 174. Kiadva: PÁSZTOR Lajos: Gerevich Tibor a Római Magyar Történeti Intézet működéséről 1924–1926. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum* 8/1–2 (1996), 333–350. Lukcsics beszámolója: K 1224/158, közölve és Tusor (2022), 150–151. Az Artner-kézirat 21. századi közlése: „Magyarország, mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”. *A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelmek ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak* (Kiad.): SZOVÁK Kornél/TÖRÖK József/TUSOR Péter. Budapest – Róma 2004 (CVH I/1), különösen cxc–ccvi. – Pásztor Lajos (1913–1997) idézett közleménye „készüld, s már befejezés előtt álló” művének előtanulmánya, melynek címe: „A Római Magyar Történeti Intézet” (vö. i. m., 335, jegyzetben). E munka azonban a jelek szerint kéziratban maradt.

FORRÁSOK

1.

Róma, 1915. január elején

Vári Rezső 1914. évi jelentése a Római Magyar Történeti Intézettről
(MTAKK K 1224/83/1. – s.k. eredeti)¹⁶

Ad 1/1915. A Római Magyar Történeti Intézet az 1914. esztendőben

A Római M. Történeti Intézet (Istituto Ungherese di Studi Storici, Roma 139 Piazzale del Policlinico),¹⁷ melynek megnyitása az 1914. esztendő őszi hónapjaira volt tervbe véve, az időközben kitört világháború következtében működését elodázta, s így e jelentés csak azon átalakítási és felszerelési munkálatok eredményeinek ismertetésére szorítkozik, melyeknek célja volt az intézeti épületeknek lakhatóvá tétele az ösztöndíjasok számára, s a könyvtárnak megfelelően való karbáhozatala.

Ez átalakítási és felszerelési munkálatoknak foganatba vétele céljából Dr. Vári Rezső akad.-i lev. tag¹⁸ küldetett ki, kit a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. minister¹⁹ a RMTI tud.-akadémiai bizottsága²⁰ előterjesztésére 1914. jan. hó 31-én kelt elhatározással egy évi időtartamra titkári működési körrel ideiglenesen alkalmazott.

Az új titkár 1914. márc. hó 4-én Dr. Emidio Marconi ügyvédől – a m. Állam és Fraknói Vilmos püspök úr közt létrejött ajándékozási szerződés pontozatainak szemmel tartásával – átvette a Piazzale del Policlinico és Via Gabriele Falloppio sarkán épült házat²¹ egy Történeti Intézet céljaira, bútorokkal s könyvgyűjteménnyel, s az átvételt márc. hó 8-án monarchiánk vatikáni nagykövetségén, gróf Pálffy Móric

¹⁶ A szövegek közlésénél néhány helyesírási sajátosságot megtartottam.

¹⁷ Mai címe: Piazza Girolamo Fabrizio, 2.

¹⁸ Vári Rezsőre, a Római Magyar Történeti Intézet titkára, majd a budapesti egyetem ógörög tanszékének vezetőjére a közkeletű lexikoncikkek mellett lásd MORAVCSIK Gyula: Vári Rezső (1867–1940). In: *Egyetemes Filológiai Közöny* 65 (1940), 159–161.

¹⁹ Jankovich Béla 1913–1917 között volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.

²⁰ Az Akadémia RMTI Bizottságáról jó és meglehetősen kritikus elemzést nyújt FRÁTER Jánosné [PORÁCS Róza]: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949*. Budapest: Akadémiai 1974 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 70), 251–262. Megadja a fennmaradt fontosabb források jegyzékét, a vezetők és tagok névsorát is. Elnökök: Berzeviczy Albert (1913–1936); Gerevich Tibor (1937–1940) (ezután ügyvezető alelnök); József főherceg (1940–1944). – Előadók: Áldásy Antal (1913–1932); Gerevich Tibor (1932–1937); Huszti József (1937–1944). – Fontosabb tagok: Csánki Dezső (1924–1933); Domanovszky Sándor (1940–1944); Fejérpataky László (1913–1923); Forster Gyula (1913–1932); Fraknói Vilmos (1913–1924); Kollányi Ferenc (1924–1933); Moravcsik Gyula (1942–1944); Szentpétery Imre (1932–1944); miniszteri képviselő többek között: Magyary Zoltán (1926–1928).

²¹ A Fraknói-villa mai címét Rómában lásd az imént.

és gróf Ambrózy Lajos Ő Nagyméltóságai²² jelenlétében, Dr. Marconi ügyvéddel együtt, jegyzőkönyvben, aláírásával elismerte.

Mindenekelőtt a két hónapig lakatlanul állt házban a vízvezetéki cső megrepedése folytán előállott károk voltak javítandók, s lehetővé teendő, hogy a titkár az intézet egyik helyiségét mentől előbb elfoglalja, hogy az alagsorban elraktározott könyvgyűjteménynek mielőbb való válogatásához és leltározásához foghasson.

Megkapván ápr. hó 24-án az akkor Rómában időző bizottsági Elnök Ő Nagyméltóságától²³ az első, május hó 11-én az akadémiai Bizottságtól a végleges felhatalmazásokat, azonnal megindította az összes átalakítási, javítási és felszerelési munkálatokat, melyekre az 1914. év folyamán 6342 líra és 85 centesimo adatott ki.

A munkálatok végeztével 5 bútorozott helyiség állt rendelkezésül az I. emeleten 4 ösztöndíjas befogadására, a földszintes lakásban pedig 4 fő és két mellékhelyiség az intézet hivatalnok számára – nem említve a könyvtártermet, melyről azonnal külön lesz szó.

Az őszi évad beálltával rendezést nyert a kert s gondoskodás történt, hogy 1915 elejétől kezdődőleg havi átalány mellett tartsák rendben.

A könyvtárteremben az intézet könyvállománya 4 könyvállványon s három könyvszekrényben rendeztetett el. Az itt lévő bútorok legnagyobb része Dr. Fraknói Vilmos püspök úr adománya, egy könyvszekrényt Patthy Károly ny. főreáliskolai tanár²⁴ ajándékozott.

Ami a könyvállományt illeti, ez az 1914. év végén a leltározási napló tanúsága szerint 9 kézirat, 2947 kötet, 450 füzet, 7 album, 22 térkép és 67 fényképből állott, miből 7 kézirat, 2035 kötet, 414 füzet, 4 album 22 térkép és 67 fénykép Dr. Fraknói Vilmos püspök úr ajándéka, míg 2 kézirat, 912 kötet, 36 füzet és 3 album Patthy tanártól ered. Patthy Károly tanár úr egyébiránt összesen 2 kéziratot, 1729 kötetet, 94 füzetet, 11 albumot és 2 térképet ajándékozott az intézetnek, melyből azonban a fennforgó hely szűke miatt később egyet-mást, ami nem az intézet tudományos törekvéseit szolgálja – a kiselejtezés sorsára kell juttatni. Megemlítendő, hogy e nagylelkű és felette értékes adományokon kívül a német archeológiai intézet is részesítette a magyar intézetet egy 115 kötetnyi könyvadományban. Legyen érte hálás köszönet, hiszen az adományok lehetővé teszik, hogy az ösztöndíjasok kivált a múlt századbeli magyar történeti irodalom terén, nemkülönben pedig a humanisztikus korszakbeli latin irodalom, az olasz és francia literatura körében bő választékát találják a kutatásra

²² Gróf Pálffy Móric (1869–1848) és a báróságról 1913-ban grófi címre emelt Ambrózy Lajos (1868–1945) a római szentszéki osztrák–magyar követség tanácsosai. Vö. SOMOGYI Éva: *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban*. Budapest 1917 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), ad indicem.

²³ Berzeviczy Albert bizottsági elnökségére lásd az imént.

²⁴ Patthy Károly (1855–1930) irodalomtörténész, műfordító, budapesti főreáliskolai tanárként 1909-ben vonult nyugdíjba, ezt követően 1914-ig Rómában élt, szenvedélyes gyűjtőként könyvtárát jórészt ott vásárolta össze.

indító forrásműveknek. Egy közel 2000 cédulából álló alfabetikus cédulakatalógus, mely azonban egyelőre csak a Fraknoi-féle állományt öleli fel, s melyet a titkár készített, hivatva van a tájékozódást a könyvtár tartalmára vonatkozólag megkönnyíteni.²⁵

Könyvek kötésére az 1914. esztendőben csak 455 líra és 81 centesimo fordítatott, könyvvételre pláne csak 13 líra és 50 centesimo, hiszen itt a tervbe vett tudományos munkák követelményeitől válik függővé minden további beszerzés.

Egyelőre az intézetet a helyszínen hatóságokkal és rokon intézetekkel szemben a titkár képviseli, kinek a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. minister az akadémiai Bizottság előterjesztésére megengedte, hogy kifelé a „*sostituto del direttore*” címet használhassa. Az intézeti munkássága mellett megmaradó időt Appianus-collatiók kiegészítésére fordította.

Jelentés a Római Magyar Történeti Intézet 1914.-i állapotáról (Vári Rezsőtől)²⁶

2.

Budapest, 1916. január 31.

Vári Rezső 1915. évi jelentése a Római Magyar Történeti Intézetről
(MTAKK K 1224/100. – s.k. eredeti)

1916/1.

A Római Magyar Történeti Intézet tud.-akadémiai Bizottsága
tekintetes Elnökségének

Budapesten

Nagyméltóságú Elnök Úr!

Az RMTI „*Szervezeti Szabályzatának*” III. szakasza értelmében az Intézet tud.-akadémiai bizottsága évenként jelentést tesz a M. Tud. Akadémiának az intézet állapotáról és működéséről. E jelentés előfeltétele az Intézet római vezetősége részéről adott beszámoló. Tisztelettel alulírott bátorkodik tehát az Intézet működéséről a következőkben számot adni.

²⁵ Fraknoi római könyvtárának sorsára: TULOK Magdolna: A százéves Római Magyar Akadémia Fraknoi-könyvtárának viszontagságai. In: *Könyvtári Figyelő* 41/1 (1991), 68–74., lásd még Tusor (2022), 53, 171. j.

²⁶ A lap tetején pecsételt fejléc: „római magyar történeti intézet”.

I. Adminisztráció

A folyó ügyek ellátása a titkárnak lent tartózkodása alatt minden nehézség nélkül ment végbe, annál is inkább, mert az intézet stipendiatusok befogadására még nem nyílt meg, s szerény keretek közt készült elő majdani hivatásának kellő beöltésére. A bútorozásnak bizonyos fokú pótlása és kiegészítése következtében a legszükségesebb, bár legegyszerűbb kényelem kívánalmi teljesebbé nyertek, noha számolni kell éppen a múlt tél tapasztalatai alapján azzal, hogy az Intézeti épület fűtése s egy-két helyiségének renoválása s berendezése tekintetében körülbelül 2000–2500 lírányi beruházás válik majd még szükségessé. Ebben az összegben a könyvkötésre szánt kiadás természetesen nem foglaltatik bent; hogy ez milyen magasságra fogna emelkedni, szabatosan úgy sem mondható meg; a még a háború kitörése előtt rendelt s a könyvkötő által két részletben foganatosított kötések következtében az intézeti könyvtár egészében véve használható állapotba jutott ugyan, de 599 líra erejéig terhelődött meg vele a költségvetés. Ez az összeg még lerovandó lesz.

A kötetést a könyvtár rendezése, a könyveknek a polcokra való elhelyezése és signatúrával való ellátása is tette szükségessé, mi a titkár az 1915. év januáriusi és februáriusi hónapjaiban foglalkoztatta. Párhuzamosan e tevékenységgel a könyvgyűjteménynek további lajstromozása és leltározása folyt, s ha az 1914. év végén 9 kéziratról, 2947 kötetről, 450 füzetéről, 7 albumról, 22 térképről és 67 fényképről számol el a leltározási napló, ezennel 9 kéziratról, 3154 kötetéről, 463 füzetéről, 8 albumról, 23 térképről és 67 fényképről ad számot. A könyvgyűjtemény 1–865. sz.-ről leltári másodpéldányt származtatott át a titkár a bizottsági Előadó Úrnak.²⁷

Februárius havában tudományos intézeti program előkészítése és előterjesztése céljából engedélyt nyervén a titkár a hazautazásra, az intézeti berendezésre valamint a saját bútoraira vonatkozó részletes leltárt a Szentszéknél akkreditált Nagykövetségünknek adta át s fedezetet (melynek elismervényét szerencséje van e sorokhoz mellékelhetni) a távolléte tartama alatt fölmerülő folyó kiadásokra. Velencén át Budapestre utazván a márc. hó 19.-n tartott bizottsági ülésen kifejteti bátorkodott munkaprogramját, melynek megvalósítása terén folytatott törekvéseiről lejjebb szintén ad számot. Tekintettel az ez időtájt mindjobban élesedő válságos helyzetünkre Olaszországgal való viszonyunkban, a Tekintetes Bizottság s a nagyméltóságú Minisztérium irodalmi ügyosztályának engedelmevel a titkár visszautazása idejét függőben tartotta. A háború az olaszokkal azonban kitört, s így e jelentés írójának nem állott többé módjában római állomáshelyére visszatérni. De hivatalos és magánértesülések révén megnyugvást szerzett afelől, hogy a jelen pillanatig az Intézetet semmiféle kár és veszedelem nem érte.

²⁷ Tudniillik Áldásynak. Áldásy Antal (1869–1932) haláláig a MTA Római Történet Intézet Bizottságának előadója volt annak 1912. végi megalakulásától kezdődően.

II. Tudományos működés

Noha a világháborútól előidézett helyzet folytán az Intézet az 1915. évben sem nyílt meg, annak, hogy legalább a titkár tudományos működést fejtsen ki, mi sem állta útját. Módjában volt Rómában és Velencében január illetve február havában Appianusra vonatkozó kollációit kiegészítenie s egy a római történeti és archeológiai intézetekről szóló tudományos kalauzt készíteni el,²⁸ melyet a már említett márciusi ülésen volt szerencséje bemutatni a Nagyméltóságod²⁹ elnökléte működő tekintetes akadémiai Bizottságnak. Az a körülmény pedig, hogy a nevezett márciusi ülésen Nagyméltóságod és a tekintetes Bizottság elfogadni méltóztattak egy „*Sylloge vagy Corpus Tacticorum Graecorum*” címen megindítandó forráspublikáció tervét, s ennek megvalósítását az Első Magyar Biztosító Társaságnak Nagyméltóságod kezdeményezésére történt nagy és bőkezű adomány lehetővé teszi, módot nyújtott a titkárnak állomáshelyétől való kényszerű távolléte alatt is tudományos működni – hivatalból folyólag – szentelni idejét, mely működés termékeképpen e jelentéssel kapcsolatosan benyújtja kéziratban sajtóra készen a következő című munkáját: „*Leonis Imperatoris Tactica. Ad librorum mss. fidem edidit, recensione Constantiniensis auxilii, fontes adiecit, praefatus est R. Vári. Tomus I (Roemium et constitutiones I–XI continens)*.”³⁰ E munka érdekében szerzője 1915 november havában saját költségén a müncheni Haus-, Hof- und Staatsbibliothekban is kutatott, hol a cod. Monacensis 452 gr.-ban az orosz Kulakowskijtől 1908-ban először kiadott „*Praecepta Nicephori*” című taktikus munkának VIII. Konstantinos korabeli, eddig ismeretlen recensióját találta meg, mely azért is fontos, mert még a Kulakowskij-féle munka csonka, ez a recensio teljesebb s így a Sylloge Tacticorum Graecorum újabb ineditummal fog gyarapodhatni.³¹

Kérve Nagyméltóságodtól s a Tekintetes Bizottságtól e jelentésem szíves tudomásul vételét, maradtam kiváló tisztelettel Nagyméltóságodnak legalázatosabb szolgálja,

Vári Rezső, az RMTI titkára és igazgató-helyettese

Budapest, 1916 jan. hó 31.-n.³²

²⁸ Az ismertető 1916 folyamán akadémiai kiadásban napvilágot látott: VÁRI Rezső: *Történeti intézetek Rómában. Adalék a legújabb kor tudománytörténelméhez*. Budapest 1916.

²⁹ Tudniillik Berzeviczy Albert.

³⁰ A dokumentumban a cím aláhúzva. A projekt 'auxilio Collegii Historicorum Hungaricorum Romani' megvalósult eredményei: VÁRI Rezső: *Leonis imperatoris Tactica*. Budapest 1917–1922 I. és é.n. II. (Sylloge Tacticorum Graecorum 3), *Onosandri Strategicus*. (Ed.): E. KORZENSZKY/R. VÁRI. Budapest 1935 (Sylloge Tacticorum Graecorum 2).

³¹ A Nikephoros Phokas bizánci császár (963–969) nevéhez kapcsolódó Praecepta Militaria 1908-ban jelent meg először J. A. Kulakovskynak köszönhetően. Vári későbbi, idevágó publikációja: *Byzantinische Zeitschrift* 30 (1929/30) 49–53.

³² Hivatali ideje alatt Vári továbbra is benyújtotta éves jelentéseit, ezeknek azonban már nincs érdemben római relevanciája. Vö. Tusor (2022), 53, 174. j.

THE HUNGARIAN INSTITUTE OF HISTORY IN ROME IN 1914–1915
(REPORTS BY SECRETARY REZSŐ VÁRI)

On August 20, 1910, Vilmos Fraknói submitted a memorandum to the Hungarian Catholic episcopate regarding the establishment of the St. Stephen Institute of History and Ecclesiastical Art in Rome. However, these negotiations were unsuccessful. In early 1912, Fraknói was forced to withdraw his original offer. His valuable Roman property became the property of the Hungarian state. The Hungarian Academy of Sciences (MTA) was tasked with operating the historical institute established there.

The process of establishing the state-academic historical institute in the Roman villa was quick, spectacular, and successful. The institute's secretary, classical philologist Rezső Vári, appointed on January 10, 1914, moved to Rome to prepare for the institute's opening, scheduled for October 1, 1914. In May–June 1914, the scholarship recipients to be sent in the fall were already selected. The continuity of the research was ensured by the research-manuscripts and -lists of *Monumenta Vaticana Hungariae*, Fraknói's private historical institute in Rome, from the period 1882–1905.

However, due to the outbreak of World War I, the scholarship recipients did not travel abroad, and the Vatican research and the volumes of *Monumenta Vaticana Hungariae* were not continued.

The two documents published in the paper report on what ultimately became the known reality of history instead of the original beautiful research plans to be done in the Vatican. They reveal that the Roman Hungarian Historical Institute actually began operating in Budapest. Thanks to the institute's secretary, Rezső Vári, classical philology and Byzantine studies became the focus of its work. This direction remained significant for a full decade after the Roman Hungarian Historical Institute finally opened in Rome in 1924.